

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра соціальної роботи

На правах рукопису

Романенко Галини Борисівни

ДИПЛОМНА РОБОТА

**Структурування життєвих перспектив підлітків, як засіб попередження
девіантності**

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня
бакалавра соціальної роботи

Науковий керівник:

Професор кафедри соціальної роботи,
доктор психологічних наук, професор
Александров Денис Олександрович

Допустити до захисту в ЕК

Кафедра соціальної роботи

Завідувач кафедри соціальної роботи,
кандидат соціологічних наук, доцент

Люта Леся Петрівна

(підпис)

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕВІАНТНОСТІ У ПІДЛІТКІВ.	7
1.1. Загальна характеристика девіацій.....	7
1.2. Сучасні підходи вивчення особливостей життєвих перспектив підлітків	13
Висновки до розділу 1	18
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕВІАЦІЙ ТА ЗОДОВОЛЕННОСТІ ЖИТТЯМ.....	20
2.1 Методологія та опис дослідження взаємозв'язку життєвих перспектив підлітків та схильністю до певних видів девіантності.	20
2.2 Інтерпретація результатів експериментального дослідження взаємозв'язків девіацій з психологічними чинниками життєвих перспектив підлітків.....	26
Висновок до розділу 2.....	37
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ.....	38
3.1 Аналіз сучасних підходів профілактики девіантності у підлітків	38
3.2 Розробка програми профілактики девіантності у підлітків через структурування життєвих перспектив.....	41
Висновки до розділу 3.....	48
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Підлітковий вік дуже важливий для розвитку та формування особистості. Під час перехідного віку значно розширюється сфера діяльності підлітка, і формується характер, формується особистість, закладається основа усвідомленої поведінки, складається загальний портрет цінностей та моральних переконань. Але проблема полягає в тому, що це проходить під час фізичного і психологічного розвитку підлітка, а також його духовного розвитку. Для підлітків цієї вікової групи основне заняття це взаємодія з однолітками та наслідування їх поведінки. Їм властиве відчуття дорослішання, насторожене відношення до осіб старшого віку, а також — потреба у розвитку самооцінки, самосвідомості та самоствердженні. У результаті пубертатний період експерти описують як важкий, складний та перехідний. Таким чином виникає неадекватна реакція на навколишнє середовище, суперечливі дії і поведінка, відхилення від загальноприйнятих правил і норм поведінки, що призводять до психологічних труднощів, емоційних і формування девіантної поведінки, саме тому важливою є профілактика виникнення девіантної поведінки.

Актуальність дослідження. В даній роботі розглядається структурування життєвих перспектив підлітків, як засіб попередження девіантності, а саме їх зв'язок. Проблема девіантності підлітків і її роль в суспільстві є надзвичайно актуальною для сучасної психологічної науки та соціальної практики. Найбільший інтерес представляють зміни в поведінці підлітка через зміни в його світогляді, відношенні до життя та власних життєвих перспектив. З огляду на наведене, можна констатувати, що обрана нами тема є актуальною та автентичною, а запропоновані ракурси дослідження є обґрунтованими та виправданими. Результати авторського дослідження суттєво доповнюють існуючі на даний момент наукові здобутки, оскільки вперше містять якісні й кількісні результати дослідження зв'язку життєвих перспектив молоді з девіантною поведінкою. Тому важливого значення набуває розробка соціальних технологій та практик з метою

профілактики девіацій у молодих людей через побудову соціально-корисних життєвих перспектив, що й визначає актуальність обраної нами теми дослідження.

Метою даної роботи є вивчення та емпірична перевірка взаємозв'язку між девіантною поведінкою молоді, їх задоволеністю життям та структуруванням ними їх життєвих перспектив з метою вдосконалення соціальної практики шляхом розробки програми профілактики девіацій у підлітків.

Для досягнення поставленої мети нами визначені наступні **завдання**:

1. Розкрити теоретичні підходи вивчення девіації у підлітків.
2. Вивчити сучасні підходи розуміння особливостей життєвих перспектив підлітків
3. Обґрунтувати методологію емпіричного дослідження та описати дослідження структурування життєвих перспектив підлітків, як чинник попередження девіантності.
4. Проаналізувати та інтерпретувати взаємозв'язки девіацій з психологічними чинниками життєвих перспектив підлітків.
5. Окреслити сучасні підходи профілактики девіантності
6. Розробити програму профілактики девіантності через структурування життєвих цілей та перспектив.

Об'єкт: профілактика девіантності

Предмет: профілактика девіантності молоді через структурування життєвих перспектив.

Гіпотеза: полягає у тому, що ставлення до життя та оцінка власних життєвих перспектив пов'язана з девіантністю підлітків. Це потребує виявлення особистісних та соціально-психологічних детермінант чогось для розробки комплексних заходів профілактики девіантності у системі практики соціальної роботи тощо.

Методи дослідження:

1. *теоретичні методи:* аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури з метою побудови теоретичної моделі чогось у когось;
2. *аналітичні методи:* вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду стосовно діагностики й корекції та профілактики девіацій у підлітків. Аналіз методичних і нормативних документів, що регламентують діяльність соціальних служб.
3. *емпіричні методи:* спостереження, експертна оцінка штатних працівників молодіжного центру, тестування за допомогою наступних психодіагностичних методик: опитувальник за методикою «Визначення схильності до девіантної поведінки» А.Н. Орел. Опитувальник вимірює схильності підлітків до поведінки, що відхиляється та опитувальник за методикою «Індекс життєвої задоволеності» в адаптації Н.В. Паніної. Він вимірює інтерес до життя, цілеспрямованість, послідовність у досягненні життєвих цілей, узгодженість між поставленими і досягнутими цілями, позитивна оцінка власних якостей та вчинків
4. *методи активного соціально-психологічного навчання:* тренінги, міні-лекції;
5. *методи математичної обробки результатів дослідження:* Microsoft Excel
6. *інтерпретаційний метод.*

Емпіричну базу дослідження складають 50 підлітків з числа осіб, які віком від 16 до 18, з яких 30 осіб жіночої та 20 осіб чоловічої статі.

Наукова новизна полягає у тому, що проведено детальне теоретико-емпіричне вивчення та аналіз особливостей основних індивідуально-психологічних детермінант формування чогось у когось.

Практична значущість полягає у тому, що результатом проведеного дослідження є розробка та проведення програми профілактики девіантності у молоді, яка може використовуватися у практиці соціальної роботи.

Структура роботи складається із вступу, трьох розділів, які містять 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел у кількості 60, додатків. Загальний обсяг роботи складає 55 сторінок, з яких основного тексту 45 сторінок.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕВІАНТНОСТІ У ПІДЛІТКІВ.

1.1. Загальна характеристика девіацій

Результати аналізу науково-методичної літератури з цього питання говорять про те, що вітчизняні вчені працювали над дослідженням девіантної поведінки неповнолітніх (Т. Федорченко, О. Джужа, М. Фіцула І. Запорожян, В. Оржеховська, Н. Максимова, В. Тюріна, В. Татенко, В. Синьов та ін.), роботи А. Дробницької, О. Бартоша, І. Козубовської, В. Козубовського. Висвітлюють окремі аспекти педагогічної роботи з підлітками. Проте питання попередження девіантності у підлітків, у тому числі й учнів, не є предметом спеціального дослідження. Протягом 1990-х і 2000-х років проблема девіантності стала все більш актуальною в колишньому Радянському Союзі, коли кількість неповнолітніх з відхиленнями значно зростає. Британські вчені 21-го і 21-го століть також зробили значний внесок у ви-вчення проблем незначних відхилень. (G. Barkley, W. Becker, T. Wilkinson, R. Harris, D. Graham, M. Morris, M. Wright, M. Rutter, D. Farrington та ін.), які детально проаналізували причини девіацій в дитячій та підлітковій поведінці, основні прояви девіантності та характеризували профілактичні роботи з підлітками. Дослідження показали, що хоча існують різноманітні підходи до вивчення девіантності (біологічні, психологічні, соціологічні, кримінологічні), більшість вчених розглядають девіантність з точки зору її зв'язку з поняттям соціальних норм. Через те, що соціальні норми потребують утриматись від деяких дій, або, навпаки, активне здійснення тих чи інших дій, відхиленням від норми, або девіаціями, вважається невідповідність поведінки суспільним вимогам. Сучасні британські дослідники (Д.Брайт, П.Вікстром, Г.Мелтон, Р.Гарріс, Д.Фаррінгтон та ін.) розглядають формування девіантного способу життя неповнолітніх як наслідок складного комплексу взаємозумовлених соціальних, психологічних, біологічних факторів. Отже розглянемо термін «deviation» та історію його формування.

Суспільство було особливо стурбовано поведінкою, яка не співпадає з загальноприйнятими або офіційно встановленими стандартами. Оцінка будь-якої поведінки завжди має на увазі порівняння її з певними правилами, встановленими в конкретній спільноті. У контексті людських відносин поняття «норма» в більшості залежить від культури, етнічної приналежності людей та історії, етнічної приналежності людей. Поняття є мінливим й плінним. Норми поведінки, які колись були незмінними, з часом стають вже не актуальні, а зі зміною часів змінюються умови життя, а також норми. Чим демократичніше суспільство, тим толерантніше воно до будь-яких девіацій.

В Україні, наприклад, історично обумовлено так, що молодь поважає старших, прислухається до їхніх порад, а іноді навіть підкоряється. Це стало суспільною нормою, яка існує протягом десятиліть. Проте зараз ця соціальна норма повністю втратила своє місце – діти зовсім неслухняні, дорослі вже не їхній авторитет. Ця ситуація є основою для порушення інших соціальних норм – захоплення тренуваннями, вчасного повернення додому після зустрічі з друзями, невикористання телефону, прояву незвичайної поведінки тощо.

Норма – це ідеальна форма, символ об'єктивної реальності або якийсь усереднений показник дійсності, але в більшості випадків її не існує.

Кожна специфікація має певні метрики та характеристики. Все, що не відповідає встановленим показникам, називається відхиленням від норми – відхиленням (від англ. deviation – відхилення).

Усі відхилення класифікуються як::

- негативні (розумова відсталість особистості та ін.);
- позитивні (таланти, розумовий розвиток, що випереджає однолітків).

Негативні відхилення від норм ведуть до занепаду окремих людей, груп, цілих суспільств, а позитивні – сприяють їх розвитку.

Типи відхилень від стандарту наступні:

1. Конституційні, що характеризуються медичними показниками. Для кожної вікової групи конституційні норми свої (зріст, вага тіла, статеві показники, генетичні захворювання та ін.).

2. Психологічні, що стосуються психіки та духовного розвитку людини (наприклад, розумова відсталість, порушення мовленнєвої та емоційно-вольової сфери, талановитість тощо). 3. Педагогічні, які є безпосереднім критерієм визначення рівня освіти та вихованості особистості. 4. Соціальні, для особистості вони стають фактором виховання та соціального буття.

Виділяють такі соціальні норми:

- універсальні, тобто властиві всім членам суспільства;
- Приватні, які регулюють особисте життя та професійну діяльність.

Саме соціальні норми, їх дотримання, найчастіше бувають порушеними у поведінці людини.. Для регулювання соціальних норм кожне суспільство накладає певні соціальні обмеження — міфи, табу, традиції, обов'язки, які не можна порушувати. Якщо не дотримуватися соціальних норм, суспільство загине. Поведінка людини, яка порушує соціальні норми, називається девіантністю. Давайте розглянемо докладніше.

Поведінка людини визначається суспільством. Тому визначення меж нормальної поведінки вимагає не лише біологічних, а й соціальних стандартів, оскільки вони є основним засобом регулювання поведінки особистості.

Девіантність – це поведінкова система, яка порушує суспільно визнані норми і проявляється як реалізація внутрішньої мотивації людей. Це можуть бути фактичні дії (фактичні порушення) або заяви, судження (словесні порушення).

Існує кілька ненормальних форм поведінки::

Антигромадська поведінка спрямована проти інтересів всього суспільства, окремих його осередків, одягу конкретної людини, відмову від навчання і роботи, поневір'яння, передчасні статеві стосунки, алкоголізм тощо..

Під аморальною поведінкою розуміють низку дій, в яких особа негативно ставиться до етики та моралі, особливо до загальнолюдських цінностей, включаючи дисципліну, відповідальність, повагу до інших, ввічливість, чесність тощо. Порушники будуть засуджені громадськістю.

Делінквентна поведінка (англ. delinquent — винний, винуватець, виконавець), що являє собою відмову від виконання правових норм, як правило, повторні порушення, конституйовані певними стереотипами.

Є й позитивні відхилення. Це девіантна поведінка, яка, хоча і вважається незвичайною та нетиповою, однак не викликає осуду та не карається законом (наприклад, героїчні вчинки, самопожертва, поводження з кимось чи чимось). Девіантність є перш за все небезпечною поведінкою, яка іноді коштує життя, здоров'я, чесне ім'я тощо. Поведінка має відповідати віковим стандартам. Проте сьогодні молодь також прагне до раннього дорослішання.

Найчастіше девіантами стають діти пубертатного періоду – підлітки, хоча деякі девіації починають виявлятися у більш ранньому віці.

Підлітковий вік вважається наукою психології і педагогіки - найскладнішою і складною з усіх стадій розвитку дитини. У традиційній класифікації підлітковий період розвитку особистості вважається від 12 до 16 років. Його називають «перехідним», «критичним», «ломким», оскільки в цей період відбувається перехід від дитинства до дорослості, від незрілості до зрілості, який пронизує всі аспекти розвитку підлітка: анатомію та фізіологію, структурні, емоційні та інтелектуальні сфери, моральний розвиток. Наукові дослідження та практика свідчать, що найбільше до негативної поведінки схильні підлітки.

Також, девіантність - це не тільки поведінка, яка відхиляється від соціальних норм або прийнятих стандартів, а й поведінка, яка не відповідає соціальним очікуванням.

Соціальні очікування – поняття, обумовлені соціальним статусом, етнічною та культурною приналежністю, віковим діапазоном, статтю, родом занять тощо.

Девіантною вважається поведінка, яка відхиляється хоча б від однієї соціальної норми. Нормою вважається те, що відбувається принаймні в 50% випадків. Відповідно до стандартів соціальної норми основним показником нормальної поведінки є рівень соціальної адаптації особистості.

Нормальна успішна адаптація характеризується оптимальним балансом між цінностями і характеристиками особистості та правилами і вимогами її соціального середовища.

Соціалізація – це процес входження в соціальне середовище, включаючи оволодіння мовою, нормами поведінки, моральними цінностями — загалом, все, що складає соціальну культуру. Цей процес відбувається одночасно з онтогенезом, тобто доросла людина вже соціалізована. Доросла людина ресоціалізується лише тоді, коли вона потрапляє в нове соціальне середовище (наприклад, переїжджає до країни з зовсім іншою мовою та культурою).

Процес входження дітей у соціальне середовище під керівництвом дорослих називається вихованням. Виховання — це сукупність впливів, що забезпечують соціалізацію особистості. Дорослі повинні передати своїм дітям моральні цінності та норми поведінки, які відповідають соціальним вимогам. Якщо дитина не засвоює позитивний соціальний досвід, вона не може адаптуватися до моделей поведінки

О. В. Змановська виділила наступні форми порушення соціалізації:

- дезадаптація (соціальна)
- деіндивідуалізація (конформізм)
- дезінтеграція (дисоціація)
- десоціалізація.

При вивченні девіантності слід враховувати феномен соціальної дезадаптації.

Дезадаптація — це небажання визнавати вимоги соціального середовища або не відповідати вимогам соціального середовища та реалізовувати свою індивідуальність у конкретних соціальних умовах.

Поширені прояви соціальної дезадаптації підлітків:

- Має низьку успішність у навчанні
- Значні невдачі у важливих сферах спілкування (сім'я, стосунки в учбовому середовищі або міжособистісні стосунки)
- Порушення етичних і правових норм

- Ізоляція від оточення плюс ворожість до нього.

Форма соціальної дезадаптації та її вираженість є характеристиками девіантності.

Соціальні норми є інструментами для постановки цілей і проектування управлінських і освітніх рішень. Вони також, природно, стають інструментами для прогнозування, стимулювання творчої та соціальної активності, соціального контролю та корекції девіантної поведінки.

Девіантність однієї людини загрожує іншим і порушує баланс соціальних відносин. Воно може бути деструктивною – руйнівною або саморуйнівною, залежно від напрямку.

При цьому слід мати на увазі, що самі соціальні норми старіють, а отже, не відповідають новим реаліям життя. У цьому випадку порушення соціальних норм стане поштовхом до позитивних змін. Таким чином, відхилення від соціальних норм можуть бути не тільки негативними, а й позитивними, якщо вони стимулюють позитивний розвиток соціальних норм. Для психології девіантності важливим є питання про те, як соціальні норми впливають на індивідів. Відповідно до загальнопсихологічних уявлень, норми відображаються в індивідуальній свідомості у вигляді психосоціальних установок.

Соціальні норми складається з трьох компонентів:

- Когнітивні (уявлення, усвідомлення предмета чи явища);
- Афективні (емоційно-оцінні ставлення до об'єктів);
- Поведінкові (особи підготовлені до виконання певних дій по відношенню до суб'єкта).

Соціальні установки переживаються людиною як особисте ставлення до чогось, як значення предмета чи явища для конкретної людини, її особистісне значення. Вони формують підготовку людини до певної соціальної поведінки.

Отже, підлітки завжди прагнуть бути оригінальними та «сучасними», хоча з однієї сторони все ще раби стереотипів, стандартів. Таким чином, дивитися й слідувати моді одночасно є засобом самовираження, приналежності (виглядати «своїм»), ідентичності (виглядати «як усі») та завоювати авторитет у своєму оточенні. Підлітки з неадекватною поведінкою не виконують прохання батьків, виходять з дому без дозволу, часто пропускають школу, грублять дорослим, спілкуються з сумнівними компаніями. Така поведінка може бути психологічною реакцією здорових підлітків на складну домашню чи шкільну ситуацію, але вона також може бути проявом психічного розладу.

1.2. Сучасні підходи вивчення особливостей життєвих перспектив підлітків

Багато психологічних досліджень говорять про важливість життєвих перспектив в житті особистості, а також підтверджують, високу значимість постановки цілей згідно з талантами та здібностями особистості. (К. Левін, Л.Франк, Ж. Нюттен, В.Ковальов).

К. Абульханова-Славська виокремлює такі терміни, як «психологічна перспектива», «життєва перспектива» та «особистісна перспектива». Дослідниця вважає, що психологічна перспектива – це розумова здатність, що забезпечує людині можливість розуміти власне майбутнє, утворювати його образ та мріяти про себе у майбутньому. Особистісна перспектива – це здатність розуміти майбутнє та готовність прийняти його сьогодні. Життєва перспектива – це потенціал здібностей особистості, які існують на сьогоднішній день та будуть проявлятися у майбутньому.

К.Левін працював над перспективою життя як складовою часової перспективи, що базується на представленнях особистості про власне майбутнє і минуле, яке вона усвідомлює на даний момент. За Ж.Нюттеном, перспектива майбутнього визначає, цілі, плани та наміри особистості,

проявляє потребоно-мотиваційну сферу та може бути сформована як чітка ієрархія цілей індивіда.

Низка дослідників (О.Корнік, І.Дубровіна, М. Толстих ті ін.) вивчають життєву перспективу як наслідок продуктивної соціалізації, формування світогляду та розвитку особистості, що грає важливу роль в усвідомленні індивідом сенсу життя, самоідентифікації та самореалізації, тому що вона пов'язана з цінностями та плануванням досягнення цілей. Д.Леонт'єв та Є.Шелобанова вважають, що життєва перспектива формується з обставин життя та сукупності умов життя, які за різних обставин дають можливість покращення подальшого життя.

Життєві плани визначають порядок дій необхідних для втілення життєвих цілей які є головними орієнтирами життєвого шляху в майбутньому. Л.Сохань і П.Кирилова вважають, що життєвий план – це послідовність рішень, що відображає потреби та установки особистості та направлені на зміну або збереження наявного становища особистості.

На думку Т.Титаренко важливу роль у формуванні життєвих перспектив відіграють плани та завдання, в них поєднуються емоційні та раціональні форми упорядочення майбутнього.

Найбільш розвиненим у вітчизняній науці вважається підхід до вивчення життєвих стратегій. Цей підхід розглядає особистість, як активного суб'єкта буття. К.О. Альбуханова-Славська у своїх працях звертає увагу на те, як особистість будує власне життя, щоб у повній мірі реалізувати власні можливості, здібності та таланти в даних життєвих умовах. Цей аспект пов'язаний з побудовою життєвої стратегії. Авторка намагається надати відповідь на запитання, чому поставлені цілі часто так і залишаються не втіленими.

Особливо важливим питання втілення можливостей людини постає у зв'язку з незворотністю життя. Відсутність можливості змінити плін життя потребує від людини відповідального ставлення до власного життя, відповідальності та часу.

Вагомими для нашого дослідження є питання життєвої перспективи підлітків. Підлітковий вік розглядається, як час самовизначення, вибору напрямку розвитку майбутнього життя. Головною ознакою цього віку вважають саме спрямованість у майбутнє. Пошуку власної ідентичності в підлітковому віці потреба у відчутті самотності, що дозволяє хлопцям і дівчатам долати протиріччя у формуванні ідентичності. А от формування ідентичності пов'язують з визначенням майбутньої професії.

Також підліткам часто складно розуміти своє майбутнє, через різкі та часті зміни в осмисленні себе і переосмислення свого теперішнього та очікуваного Я-образу. Істотні відмінності між реальним і ідеальним Я-образами можуть призвести до незадоволеності собою та міжособистісних конфліктів, а також до порушення сфери самооцінки. Ця невідповідність уявного Я-ідеалу підлітка і його істинного образу може створити особистісний дисонанс на когнітивному та емоційному рівнях. Тобто через те, що підлітки мають розбіжності в Я-образах та не розуміють як досягти очікуваного, це може викликати у них дисонанс та певні негативні стани, результатами яких може стати девіантна поведінка.

Почнемо з робіт Леона Фестінгера, вперше ввів у науковий обіг поняття дисонансу для пояснення ситуацій міжособистісних конфліктів, що виникають у свідомості індивідів, багато дослідників досліджували це явище з різних точок зору. Деякі дослідники намагаються проаналізувати зв'язок між когнітивним дисонансом і психосоціальними явищами. З нашої точки зору, такий підхід є важливим, оскільки формування уявлень про себе та свою роль у підлітків у процесі соціалізації лежить в основі розвитку психологічних якостей характеру. При цьому суттєві зміни в образі Я, відбуваються в процесі соціалізації, вони пов'язані із зовнішніми очікуваннями від підлітків, їх порівнюють з еталонними соціальними нормами у суспільстві, з одного боку, а з іншого боку порівнюється з їх власними уявленнями та концепціями. Тут формується рефлексія, завдяки якій самооцінка підлітка формує його власний поточний образ, а також формується уявлення про той образ, до якого він

прагне наблизитися у майбутньому. І саме тут може починатися причина можливого дисонансу.

Якщо немає принципової різниці між Я-реальним і Я-ідеальним образами, то формування підлітка буде відбуватись гармонійно. Однак, якщо між справжнім і очікуваним ідеальним образом існує суттєва різниця то через невідповідність цих думок може виникнути міжособистісний конфлікт, що може призвести до апатії, депресивних та адиктивних станів з метою втечі від реальності.

Вікові особливості підлітків визначаються тим, що вони з дитинства переходять у доросле життя. При цьому частина ролей, властивих дітям, зникає, і на їх місці молодь має оволодіти ролями, які використовуються у дорослому житті. Процес інтеріоризації, засвоєння нових моделей поведінки завжди пов'язаний з процесом екстерналізації як здатності реалізувати ці набуті моделі поведінки, знання, навички та вміння у власному житті. Тому для підлітка важливо не тільки навчитися деяким формам поведінки дорослих, але й вміти перебудовуватися так, щоб вони не залишалися декларативними, а внутрішніми для нього. Якщо рольовий образ дорослого поєднується з відповідними психологічними якостями та особливостями особистості, що призводить до суперечностей в образі дітей, поведінка яких занадто стійка і консервативна, то це також може бути джерелом дисгармонії. Ця нездатність до зростання породила конфлікт між підлітками в нинішньому образі і очікуваним іміджем.

Оскільки підлітковий вік є найбільш суперечливим періодом життя, коли настає вікова криза і потреби дорослості відповідають можливостям підлітка, то в цей період закономірно зростає ризик особистісної дисрегуляції через невідповідність соціальних ролей і образів себе.

Здатність мислити й уявляти себе по-різному, безпосередньо пов'язана з адаптивністю, тоді як більш адаптивні підлітки, швидше за все, адаптуються до нових майбутніх вимог до дорослого Я-образу, інтерналізуючи їх у межах свого власного Я-образу. Менш адаптовані підлітки стикаються з труднощами

в цій реорганізації, і, таким чином, мають значні невідповідності між їх фактичним уявленням про себе та очікуваним уявленням про себе, що призводить до ризику особистісного дисонансу. У той же час вади адаптивності перешкоджають здатності подолати особистісний дисонанс, тим самим поглиблюючи переживання кризи в контексті особистісного конфлікту. Цей стан є формою негативного підкріплення, яке ще більше посилює рівень особистого дисонансу.[3]

Не менш важлива роль самооцінки підлітка. Таким чином, завищена чи занижена самооцінка, порушення самоідентичності та втрата самоцінності також можуть ускладнювати прийняття підлітками. І, як зазначає Стоун Дж., рефлексивний потенціал особистості відіграє важливу роль у цьому процесі, дозволяючи вам створити адекватну самооцінку та пов'язати її з власними стандартами та ідеями. Інакше недоліки в рефлексії можуть створити велику невідповідність в уявленнях про себе.

Виникнення дисонансу, що створюється внаслідок порушення адаптаційного потенціалу особистості, може перешкодити підліткам засвоїти соціальні норми, яких повинен дотримуватися кожен дорослий. На думку Ван дер Вельдена Ф. та його колег, це може призвести до соціальної дезадаптації, що може призвести до асоціальної та девіантної поведінки підлітків через відсутність моральних стандартів.

І навпаки, здатність підлітка гармонійно побудувати вектор, який перетворює його теперішнє справжнє уявлення про себе в бажаний ідеальний образ самого себе в майбутньому дорослому житті, надає йому впевненості. Ця впевненість супроводжується позитивним емоційним підкріпленням, яке, як зазначає Робінс Сі Джей, підвищує стійкість підлітків до стресу, зводячи до мінімуму ризик дисонансу. [3]

При цьому особистісний дисонанс може мати не тільки негативний відтінок, а й бути рушієм особистісного зростання. У цьому випадку вони можуть спонукати підлітків переглянути свої уявлення про Я-образ і активізувати адаптаційний потенціал у напрямку пошуку шляхів наближення

свого справжнього Я-образу до ідеалу. Крім того, готовність до подолання внутрішніх криз, викликаних неузгодженим уявленням про себе, спонукає людину до самозмін. Це підвищує впевненість у собі.

Тому допомога підліткам у координації систем самооцінки може звести до мінімуму ризик дисонансу через суперечливі уявлення про себе, а в решті решт і мінімізувати ризик виникнення девіантності у зв'язку з мінімізацією ризику дисонансу.

Отже, часто підлітки не можуть узгодити Я-образи між собою, через що їм складно побудувати власні життєві перспективи та структурувати їх, через що можуть опинитися в певних складних життєвих ситуаціях, які можуть призводити до девіантної поведінки.

Висновки до розділу 1

За результатами теоретичного аналізу проблеми девіантності у підлітків констатовано, що ця проблема є актуальною та добре розробленою у контексті психології та соціальної-педагогіки. Проаналізовані нами наукові теорії говорять про те, що девіантна поведінка може бути наслідком складної ситуації в сім'ї або в школі, але може бути й виявом психічних розладів. В ході теоретичного аналізу з'ясовано, що поняття «девіантності» та «делінквентності» вченими використовуються у близькому термінологічному значенні. Втім, ці поняття не є синонімічними. На нашу думку, у контексті нашого дослідження профілактики девіантності у підлітків, найбільш доцільним є визначення «девіантність», яке багатьма науковців, трактується як - система дій, які суперечать прийнятим у суспільстві нормам, що виявляється у вчинках, в яких реалізуються внутрішні спонукання людини. Це можуть бути практичні дії (реальне порушення поведінки) або висловлювання, судження (вербальне порушення поведінки). Також ми дослідили термін «Життєві перспективи» - це потенціал здібностей особистості, які існують на сьогоднішній день та будуть проявлятися у майбутньому.. Дослідники також виокремлюють такі тези, як «психологічна перспектива», «життєва

перспектива» та «особистісна перспектива». Кожен з цих термінів має свою специфіку. Сучасні підходи до визначення терміну життєвих перспектив в основному пов'язують їх з самовизначенням та вибором майбутньої професії підлітків.

Зважаючи на це, ми у ході констатувального етапу емпіричного дослідження будемо діагностувати взаємозв'язок між девіантною поведінкою підлітків, їх задоволеністю життям та життєвими перспективами для визначення їх зв'язку та розроблення профілактичної програми для підлітків з ризиком девіантної поведінки.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕВІАЦІЙ ТА ЗОДОВОЛЕННОСТІ ЖИТТЯМ

2.1 Методологія та опис дослідження взаємозв'язку життєвих перспектив підлітків та схильністю до певних видів девіантності.

Як було нами продемонстровано у ході теоретичного аналізу сучасних підходів до профілактики девіантності у підлітків, методи профілактики, які були б спрямовані на роботу з структуруванням життєвих цілей та перспектив підлітків, відсутні, тому ми вирішили дослідити їх зв'язок з девіантністю. Відтак, гіпотеза нашого емпіричного дослідження полягає у тому, що саме ставлення до життя, оцінка власних життєвих перспектив пов'язана з девіантністю підлітків. Виходячи з цієї теоретичної позиції ми у ході констатувального етапу емпіричного дослідження будемо діагностувати схильність до девіантної поведінки у підлітків та індекс задоволеності життям для визначення їхньої взаємодії та впливу один на одного. Це дозволить виявити зв'язок між низьким або високим рівнем задоволеності життям та девіантністю у підлітків та розробити у подальшому ефективну програму профілактики для вдосконалення соціальної практики.

Мета нашого дослідження – це виявити зв'язок між девіантністю підлітків, їх ставленням до життя та оцінкою їх власних життєвих перспектив, з метою розробки профілактичної програми.

З метою емпіричного дослідження зв'язку між схильністю до девіантної поведінки та задоволеністю життям підлітків нами були поставлені наступні завдання:

- визначити роль важливості життєвих перспектив у житті підлітків;
- визначити рівень схильності до девіантної поведінки у підлітків
- прокорелювати показники дослідження схильності до девіантної поведінки та індекс задоволеності життям підлітків.
- з'ясувати взаємозв'язок між схильністю до девіантності та оцінкою власних життєвих перспектив підлітками.

Дане дослідження проходило у чотири етапи:

Перший етап – теоретико-аналітичний – було присвячено аналізу літературних джерел з проблематики схильності до девіантної поведінки у підлітків, а також аналіз засобів профілактики, опрацювання основних понять і теорій виникнення девіантності, вихідних принципів дослідження та методичного інструментарію, підбору психодіагностичного матеріалу релевантному цілям емпіричного дослідження.

Нами були обрані методики:

- опитувальник за методикою «Індекс життєвої задоволеності» в адаптації Н.В. Паніної. Тест вимірює інтерес до життя як протилежність апатії, цілеспрямованість, послідовність у досягненні життєвих цілей, узгодженість між поставленими і досягнутими цілями, позитивна оцінка власних якостей та вчинків.;

- опитувальник за методикою «Визначення схильності до девіантної поведінки» А.Н. Орел. Опитувальник вимірює схильності підлітків до поведінки, що відхиляється.;

Для дослідження нами була сформована репрезентативна вибірка підлітків з 50 осіб. Вибірка досліджуваних складалась з числа осіб, які віком від 16 до 18, з яких 30 осіб жіночої та 20 осіб чоловічої статі.

При вивченні цієї проблеми було організовано і проведено дослідження на базі Київського молодіжного центру. Дослідження проходило в умовах дозвіллевих заходів для підлітків. Проведення було заздалегідь узгоджено з адміністрацією Київського молодіжного центру та з фахівцями центру. Учасники опитування були забезпечені усіма умовами для комфортного проходження тестування.

Третій етап – аналітико-узагальнюючий. На цьому етапі відбувалася систематизація, кореляція, аналіз, узагальнення та порівняння результатів, отриманих у результаті емпіричного дослідження, а також інтерпретація отриманих даних.

Четвертий етап – формувальне експериментальне дослідження, яке включало розробку профілактичної програми для підлітків з соціально-

психологічного попередження девіантної поведінки у молоді, результати якого наведені у третьому розділі нашої роботи. План формувального етапу дослідження передбачав послідовну реалізацію таких етапів:

1. Формування вибірки.
2. Проведення первинної діагностики.
3. Інтерпретація результатів дослідження.
4. Організація та здійснення психокорекційного впливу.

Отже, проведене нами емпіричне дослідження складалось з констатувального та формувального експериментів, результати яких підлягали аналітико-узагальнюючій інтерпретації за допомогою методів математичної статистики..

Основним методом засобом збору емпіричного матеріалу констатувального етапу дослідження було тестування з використанням психодіагностичних методик:

1.Методика визначення схильності до девіантної поведінки (А.Н. Орел)

Запропонована методика діагностики схильності до девіантної поведінки є стандартизованим тест-опитувальником, призначеним для вимірювання схильності підлітків до реалізації різних форм поведінки, що відхиляється. Шкали опитувальника діляться на змістовні та службову. Змістовні шкали направлені на вимірювання психологічного змісту комплексу пов'язаних між собою форм девіантної поведінки, тобто соціальних та особистісних установок. Службова шкала призначена для вимірювання схильності випробуваного давати про себе соціально-бажану інформацію, оцінки достовірності результатів опитувальника в цілому, а також для корекції результатів по змістовним шкалами в залежності від вираженості установки випробуваного на соціально-бажані відповіді.

Опис шкал та їх інтерпретація:

1. Шкала установки на соціальну бажаність (службова шкала)

Дана шкала призначена для вимірювання готовності досліджуваного представляти себе в найбільш сприятливому світлі з точки зору соціальної бажаності.

Низькі показники свідчать про помірну тенденцію давати соціально-бажані відповіді.

Середні показники свідчать про демонстрування суворого дотримання навіть малозначних соціальних норм, умисному прагненні показати себе в кращому світлі.

Високі показники говорять про настороженість респонданта і про сумнівну достовірність результатів за основними шкалами.

2. Шкала схильності до подолання норм і правил

Дана шкала призначена для вимірювання схильності до подолання будь-яких норм і правил, схильності до заперечення загальноприйнятих норм і цінностей, зразків поведінки.

Середні показники, свідчать про вираженість вищезгаданих тенденцій, про нонконформістські установки респондента, а також про схильність протиставляти власні норми і цінності груповим, про тенденції «порушувати спокій», шукати труднощі, які можна було б подолати.

Високі показники, свідчать про надзвичайну вираженість нонконформістських тенденцій, прояв негативізму і змушують сумніватися в достовірності результатів тестування за даною шкалою.

Низькі показники за говорять про конформні установки випробуваного, схильність слідувати стереотипам і загальноприйнятим нормам поведінки.

3. Шкала схильності до адиктивної поведінки

Дана шкала призначена для вимірювання готовності реалізувати адиктивну поведінку.

Середні показники свідчать про схильність випробуваного до відходу від реальності, про схильність до ілюзорно-компенсаторного способу вирішення особистісних проблем. Крім того, ці результати свідчать про

орієнтацію на чуттєву сторону життя, про наявність «сенсорної спраги», про гедоністично орієнтовані норми і цінності.

Високі результати свідчать про сумнівність або про наявність вираженої психологічної потреби в адиктивних станах.

Низькі показники говорять про невиразність вищеперелічених тенденцій, або про хороший соціальний контроль поведінкових реакцій.

4. Шкала схильності до самоушкоджуючої і саморуйнівної поведінки

Дана шкала призначена для вимірювання готовності реалізувати різні форми аутоагресивної поведінки.

Середні показники свідчать про низьку цінність власного життя, схильність до ризику, виражену потребу в гострих відчуттях, про садомазохістські тенденції.

Високі показники говорять про низьку достовірність результатів.

Низькі показники говорять про відсутність готовності до реалізації самоушкоджуючої поведінки, про відсутність тривоги, відсутність схильності до реалізації комплексів провини в поведінкових реакціях.

5. Шкала схильності до агресії та насильства

Дана шкала призначена для вимірювання готовності досліджуваного до реалізації агресивних тенденцій у поведінці.

Середні показники свідчать, про наявність агресивних тенденцій у випробуваного, агресивну спрямованість особистості у стосунках з іншими людьми, про схильність вирішувати проблеми за допомогою насильства, про тенденції використовувати приниження партнера по спілкуванню як засіб стабілізації самооцінки.

Високі показники свідчать про не достовірність результатів.

Низькі показники говорять про невиразність агресивних тенденцій, про неприйнятність насильства як засобу вирішення проблем, про не типовість агресії як способу виходу з складної ситуації.

6. Шкала вольового контролю емоційних реакцій

Ця шкала має зворотній характер, вона призначена для вимірювання схильності респондента контролювати свої прояви емоційних реакцій

Середні результати говорять про слабкість вольового контролю над емоціями, про небажання або невміння контролювати поведінкові прояви емоційних реакцій. Крім того, це свідчить про схильність реалізовувати негативні емоції безпосередньо в поведінці, без затримки, про не сформованість вольового контролю над своїми потребами.

Низькі результати говорять про жорсткий самоконтроль будь-яких поведінкових емоційних реакцій.

7. Шкала схильності до девіантної поведінки

Шкала вимірює схильність молоді до реалізації девіантної поведінки, яка може виявитись в лише певних обставинах.

Середні результати говорять про наявність девіантних тенденцій у респондента та низький рівень самоконтролю.

Високі показники говорять про велику готовність до реалізації девіантної поведінки.

Низькі результати свідчать про невиразність зазначених тенденцій, що може свідчити про високий рівень соціального контролю.

2. Адаптований опитувальник Н.В. Паніною «Індекс життєвої задоволеності»

Методика діагностує індекс задоволеності життям, що відображає психологічний стан людини, психологічний комфорт та психо-соціальну адаптованість. Опитувальники можна використовувати для диференціації способу життя, потреб, мотивацій, установок і цінностей підлітка, щоб визначити, які з його цінностей позитивно відображаються в його психічному стані, а які негативно. Анкета складається з 20 запитань. Опитувальник також надав можливість визначити п'ять різних вимірів задоволеності життям. Індекс задоволеності життям визначається підрахуванням ключових балів. Найвищий бал – 40 балів, середній – 25-30 балів, а оцінка в 25 балів вважається низькою. Таким чином ми бачимо оцінку підлітком власних життєвих

перспектив та благополуччя, яка обумовлює його просоціальність чи асоціальність підлітка.

Підсумовуючи обґрунтування методології емпіричного дослідження зв'язку між життєвими цінностями та девіантністю у підлітків, можна констатувати, що ретельність та „чистота” проведеного констатуючого експериментального дослідження забезпечила відповідність сформованої вибірки необхідним критеріям. Так, операціональна валідність визначалась відповідністю експериментального методу гіпотезі; внутрішня валідність була зумовлена можливістю розповсюдження результатів, отриманих в ході дослідження експериментальної вибірки, на кожного її члена (нами були враховані всі значущі характеристики об'єкта дослідження, відмінності яких могли б суттєво вплинути на результати психокорекційного впливу). репрезентативність визначалась відповідністю досліджуваних рис експериментальної групи рисам, притаманним усій генеральній сукупності по відношенню до якої ми можемо застосувати дані, отримані в експерименті.

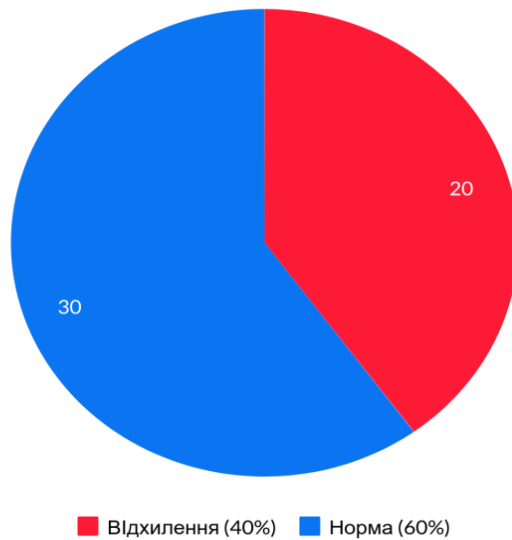
2.2 Інтерпретація результатів експериментального дослідження взаємозв'язків девіацій з психологічними чинниками життєвих перспектив підлітків.

При аналізі одержаних результатів емпіричного дослідження ми проведемо, перш за все, інтерпретацію усереднених профілів за усіма психодіагностичними методиками, які нами використовувалися.

Також для зручності інтерпретації результатів дослідження під час обчислення результатів сирі бали були переведені в Т-балли, а Т-балли в процентне співвідношення та зображенні у вигляді діаграм.

Перш ніж починати аналіз результатів проведеного дослідження, зупинимося на діаграмі показників девіантності у нашій вибірці. (див. Діаграму 2.2.1)

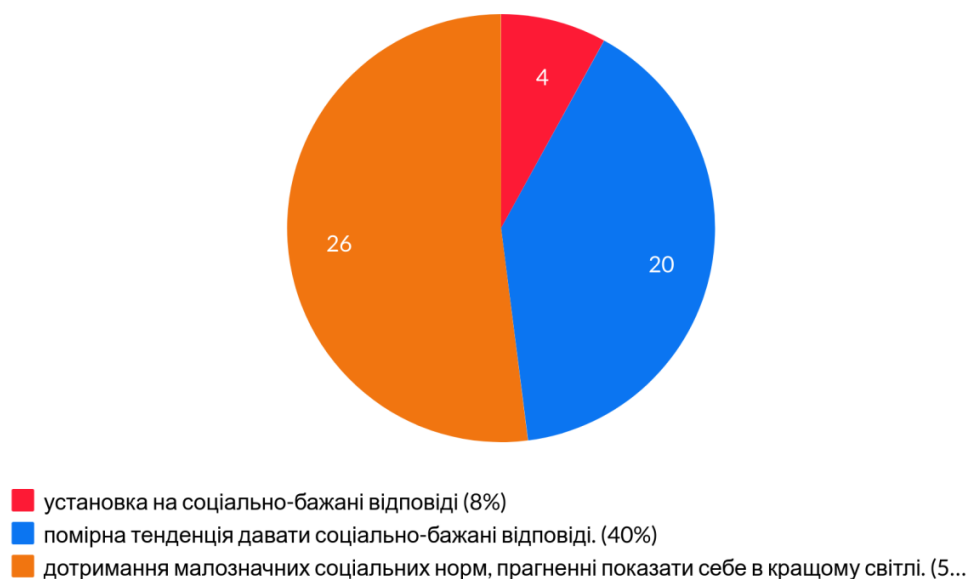
Діаграма 2.2.1

На цій діаграмі наведена кількість осіб у яких виявлена девіантність за методикою А.Н. Орел, а також процентне співвідношення вибірки з осіб з девіантністю та осіб чия поведінка знаходиться в межах норми.

Далі ми розглянемо усереднені профілі за кожною шкалою методики визначення схильності до девіантної поведінки. Спочатку розглянемо результати за шкалою 1 це службова шкала для виявлення установки на соціальну бажаність. (див. Діаграму 2.2.2)

(Діаграма 2.2.2)

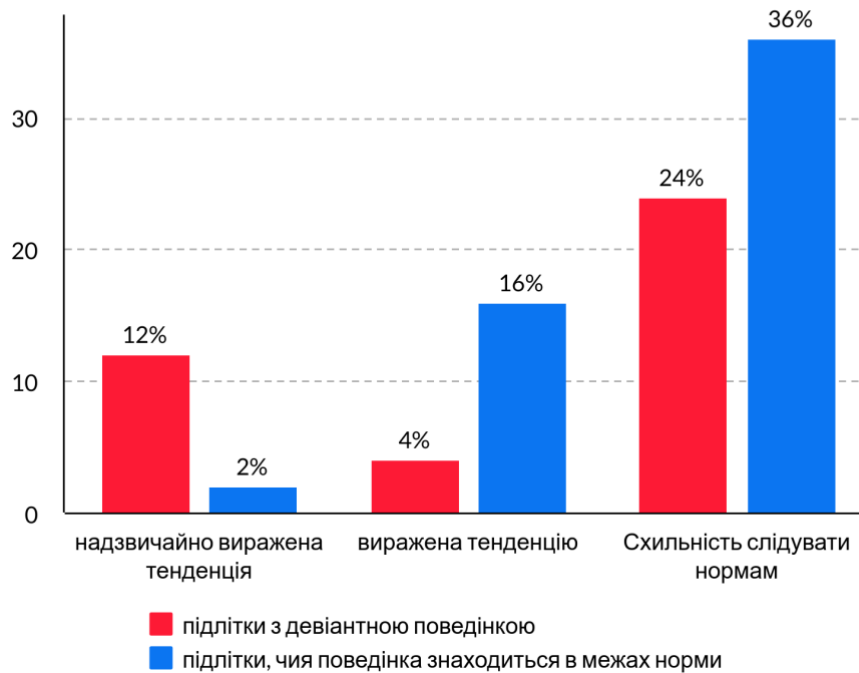

На діаграмі ми можемо бачити, що лише 8% опитуваних мали установку на соціально-бажані відповіді, 40% респондентів надавали відповіді правдиво та відповідно своїм життєвим установкам, інші 52% дотримуються навіть малозначних соціальних норм або ж намагались показати себе в кращому світлі, це можна пояснити тим що під час проходження опитування респонденти думали про це, що їх будуть оцінювати тому намагались показати себе в кращому світлі.

Далі розглянемо загальні результати за другою шкалою, що вимірює схильність до подолання норм і правил. (Див. Діаграму 2.2.3). Дана шкала призначена для вимірювання схильності до порушення будь-яких норм і правил, схильності до заперечення загальноприйнятих норм і цінностей, зразків поведінки. На діаграмі ми можемо спостерігати, що 14% опитуваних мають надзвичайну вираженість нон-конформістських тенденцій, 20% респондентів мають виражену вищезгадану тенденцію. Більшість тобто 66% схильні слідувати загальноприйнятим нормам поведінки та стереотипам. На наступній діаграмі (Див. Діаграму 2.2.4) ми порівняємо кількість процентне співвідношення надзвичайно виражених нон-конформістських тенденцій серед двох груп підлітків.

(Діаграма 2.2.3)

За результатами гістограми ми можемо зробити висновки, що надзвичайно виражена тенденція до подолання норм і правил більш виражені серед підлітків з девіантною поведінкою, однак серед підлітків чия поведінка знаходиться в межах норми також є середньо-виражена тенденція до нонконформізму, це можна пояснити тим, що вони здатні відстоювати власні погляди, навіть, якщо ті відрізняються від думки більшості, натомість серед підлітків з девіантною поведінкою надзвичайно виражена тенденція до порушення норм і правил, це можна пояснити тим, що важливий період формування особистості припадає на підлітковий вік тому саме в цей час підліткам властиво відрізнятись від інших та хочеться бути не такими як всі, однак підлітки чия поведінка знаходиться в межах норми можуть виражати свою інаковість, а от підлітки з девіантною поведінкою самовиражаються та доводять свою інаковість через порушення загально прийнятих норм, зазвичай екстраординарно відрізняються від інших 66% своїх однолітків які схильні слідувати загальноприйнятим нормам. Чому ж тоді серед підлітків з девіантною поведінкою 24% схильні слідувати нормами? Це можна пояснити тим, що ці люди схильні до впливу більш сильних та авторитетних

особистостей або ж їм подобаються загальноприйняті цінності і ,можливо, вони залюбки б наслідували їх та жили б за суспільними нормами, однак вони вже ведуть нетиповий спосіб життя та не хочуть від нього відмовлятися або ж знаходяться в компанії інших підлітків з девіантною поведінкою і не можуть самостійно покинути її так як знаходяться під впливом лідера або ж бояться його, тому вони приймають норми групи та живуть за їх цінностями.

Далі ми розглянемо загальні результати за третьою шкалою схильності до адиктивної поведінки. (Див. Діаграму 2.2.5.)

(Діаграма 2.2.5)

За даною діаграмою ми можемо спостерігати, що 12% з опитаних підлітків мають наявну психологічну потребу в адиктивних станах, 16% мають тенденцію до відходу від реальності і більшість (72%) має невизначеність адиктивних станів. Далі детально розглянемо тенденцію потреби в адиктивних станах у двох групах досліджуваних. (Див. Діаграму 2.2.6)

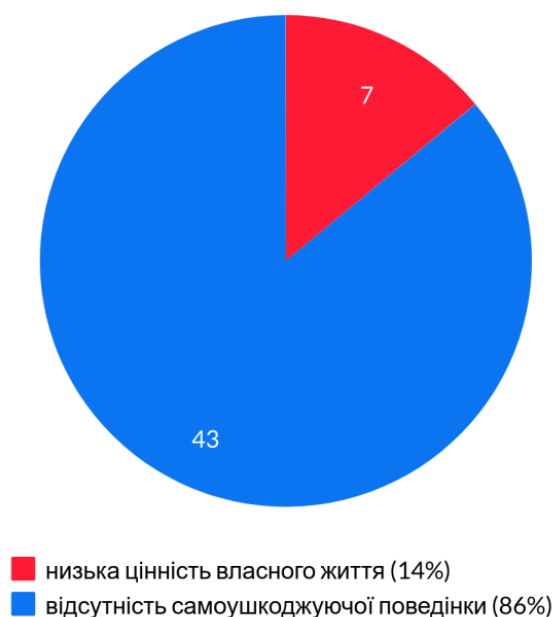

За даною діаграмою ми бачимо, що 12% з опитаних підлітків з девіантною поведінкою мають потребу в адиктивних станах тобто не просто намагаються бути схожими на когось з старших, а мають вже саме психологічну потребу в адиктивних станах це може бути алкогольна, наркотична або любовна залежність, що часто трапляється у підлітків. Такі показники можна пояснити тим, що таким чином підліток хоче втекти від реальності в стан там де йому комфортно. Такі показники можуть виникати через важку ситуацію в сім'ї або оточенні підлітка, наприклад, насильство, булінг, недбальство батьків та ін. Однак коли підліток перебуває в адиктивному стані всі проблеми стають значно меншими або взагалі забуваються і підлітку здається, що все гаразд. Під час перебування в адиктивному стані також може підійматись самооцінка підлітка, наприклад, в школі він піддається цькуванню та не може постояти за себе однак під дією алкогольних речовин його когнітивна сфера звужується, він втрачає над собою контроль та може когось вдарити. Підсумговуючи всі фактори підлітку стає комфортно перебувати в адиктивному стані, тому що так він забуває про свої проблеми та може за себе постояти, саме тому у нього з'являється потреба перебувати у адиктивному стані та втікати з реальності. Відсутність показників психологічної потреби в адиктивних станах у підлітків, чия

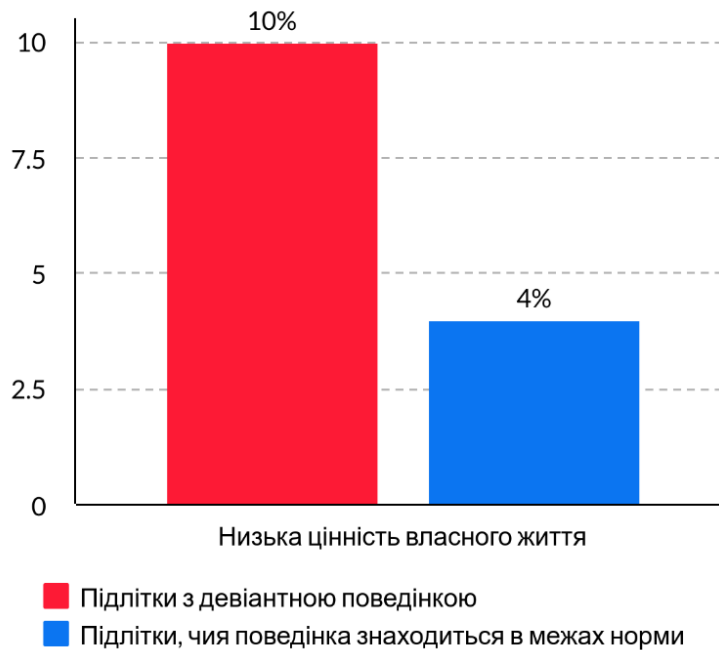
поведінка знаходиться в межах норми можна пояснити результатами попередніх діаграм, а саме (Див. Діаграму 2.2.4). Вони схильні дотримуватись загально прийнятих норм та правил, а перебування в адиктивних станах засуджується суспільством та виходить за межі норми, а також показник середніх тенденцій до нон-конформізму у підлітків, чия поведінка знаходиться в межах норми значно вищій ніж у підлітків з девіантною поведінкою, це означає, що не девіантні підлітки здатні самостійно відстоювати свої права та кордони, коли їх порушують та їм не потрібно для цього відходити від реальності в адиктивні стани.

Далі ми розглянемо результати за 4 шкалою, що вимірює схильність до самоушкоджуючої і саморуйнівної поведінки. (Див. діаграму 2.2.7.)

(Діаграма 2.2.7)

За даною діаграмою ми бачимо низьку тенденцію до самоушкоджуючої поведінки и лише у 14% опитаних підлітків присутня саморуйнівна поведінка та низька цінність власного життя, розглянемо відсоткове значення цієї тенденції у двох групах.(Див. Діаграму 2.2.8)

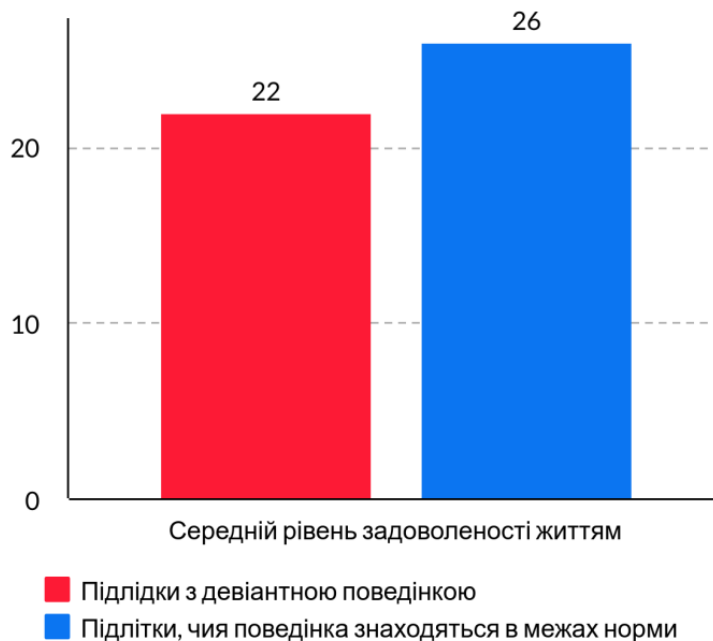
Ми бачимо, що серед підлітків чия поведінка знаходиться в межах норми, ми також можемо спостерігати 4% тих хто низько цінує власне життя, це можна пояснити низькою самооцінкою та комплексами, що часто трапляється в підлітковому віці. Наприклад це самоушкодження може спостерігатися в відмові від споживання їжі через комплекс надмірної ваги або в надто виснажливих тренуваннях чи навмисне травмуванням тих частин тіла відповідно яких сформувались комплекси і це все також може бути самоушкоджуючим. Серед підлітків з девіантною поведінкою ми спостерігаємо більшу тенденцію до самоушкоджуючої поведінки та низької цінності власного життя, це можна пояснити імпульсивністю, нездатність давати раду своїм емоціям. бажанням привернути увагу до себе або виразити власний протест у такий спосіб.

Далі ми розглянемо показники за 5 шкалою, що вимірює схильності до агресії та насильства (Див. Діаграму 2.2.9)

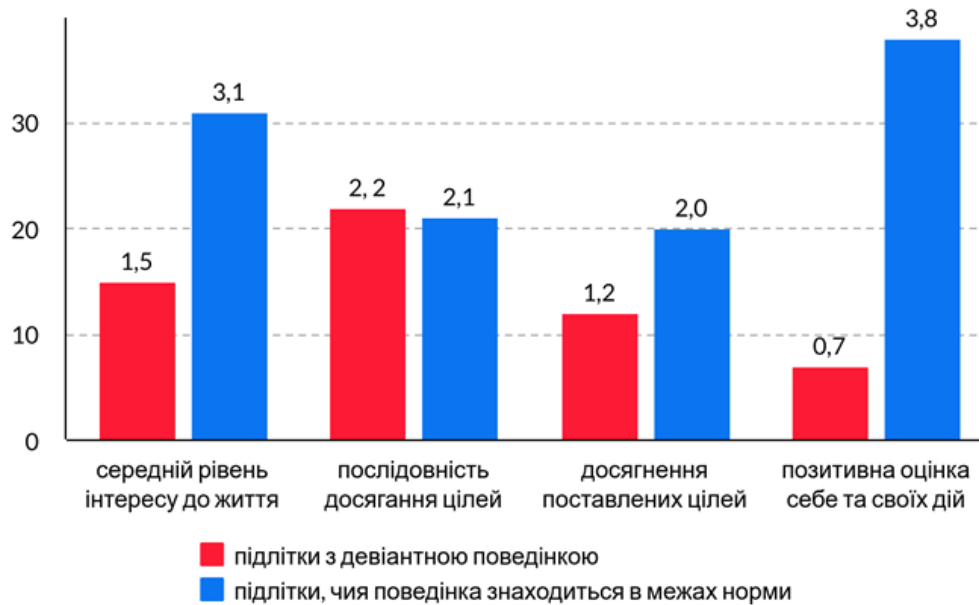
18% опитаних мають наявність агресивних тенденцій або схильні до агресії та насильства. Серед опитаних підлітків, чия поведінка знаходиться в межах норми такі тенденції відсутні. Це можна пояснити тим, що наявність агресивних тенденцій та насильство це спосіб домінування, показ власного переваги над іншими, а також спосіб маніпуляцій та самоствердження зазвичай підлітки з девіантною поведінкою можуть використовувати такі методи агресії, залякування та насильства для того маніпулювати однолітками, наприклад, підмовити однокласників брехати заради власної вигоди під примусом насильства. Також це може бути свідченням когнітивної та комунікаційної простоти, оскільки це може бути звичка вирішувати все бійкою, замість того щоб застосувати свої комунікаційні навички у вирішенні конфлікту.

Далі перейдемо інтерпретації результатів за методикою Н.В. Паніної «Індекс життєвої задоволеності». Спочатку проаналізуємо загальну характеристику задоволеності власним життям у двох групах підлітків (Див. Діаграму 2.2.10). Інтерпретувати результати ми будемо за допомогою середніх балів груп набраних під час тесту.

Найвищий балом за шкалою Н.В.Паніної є 40 балів, середній результатом вважається 25-30 балів, а оцінка в 25 балів вважається дуже низькою. Тобто на гістограмі ми бачимо, що рівень задоволеності життям підлітків з девіантною поведінкою є середнім, однак у підлітків з девіантною поведінкою рівень задоволеності життям знаходиться за нижньою межею тобто є дуже низьким. Це можна пояснити результатами які ми отримали за методикою А.Н. Орел, а саме низькою цінністю власного життя та схильністю до відходу від реальності, тобто звичайне життя яке проживають підлітки, їм не цікаве. Реальність без алкоголю, наркотиків, любовних, сексуальних адикцій їм не цікава, а власне життя стає не цінним для них. Підлітки знаходять сенс життя в тому щоб, самостверджуватись за рахунок інших та існувати замість того щоб проживати життя. Більшість підлітків з девіантною поведінкою не мають довгострокових планів на життя, їх план зазвичай короткостроковий, який міряється відходами від реальності в адиктивний стан, саме тому мають низький рівень задоволеності життям.

Далі розглянемо середні показники за шкалами тесту. (Див. Діаграму 2.2.12)

На гістограмі ми бачимо дві тенденції «Послідовність у досяганні цілей» та «досягнення поставлених цілей» на перший погляд шкали схожі між собою, однак їх значення для нас є різним. Шкала послідовність у досяганні цілей відображає такі особливості як рішучість та не прийняття відмов, у разі невдачі підліток буде намагатись знову і знову досягнути цілей, цей показник вищий у підлітків з девіантністю, це можна пояснити тим, що вони не приймають відмов збоку однолітків, наприклад, а навіть, якщо і отримує відмову то приходять до проявів агресії та насильства які ми виявили вище (Див. Діаграма 2.2.9.) Натомість показник узгодження між досягнутими та поставленими цілями свідчить про планування підлітком власного життя, постановку довгострокових цілей, стратегію їх досягнення та аналіз досягнутих і недосягнутих цілей. У підлітків з девіантною поведінкою цей показник складає 1,2 з 4 можливих балів, що є дуже низьким показником та свідчить про низьку вмотивованість то будування життєвих перспектив та постановки цілей, а це є одним з компонентів, що формує задоволеність життям. Тобто без побудови певних цілей та перспектив, а згодом їх досягнення задоволеність життям буде низькою, особливо в юнацькому віці на який припадає багато питань, які визначають перспективу та майбутнє підлітка. За останньою шкалою позитивної оцінки себе та своїх дій ми бачимо

що оцінка себе підлітками з девіантною поведінкою є наднизькою. Ми можемо пояснити це тим, що підлітки розуміють негативність своїх вчинків, однак через обставини, що склались в їхньому житті не можуть змінити певних тенденцій.

Висновок до розділу 2

Для того, щоб виявити зв'язок задоволеності життям досліджуваних підлітків з девіантною поведінкою ми організували та провели дослідження. Для цього, нами було обрано методики «Индекс жизненной удовлетворенности» в адаптації Н.В. Паніної, та «Визначення схильності до девіантної поведінки» А.Н. Орел.

За результатами дослідження було виявлено фактори девіантності серед групи підлітків. Так, в усередненому профілі представників девіантності нами виявлені наступні тенденції до агресивності, потреби в аддиктивних станах, нон-конформістських тенденцій та низький потенціал комунікативних навичок. Проведений кореляційний аналіз продемонстрував вагомі зв'язки низької задоволеності власним життям у підлітків з девіантністю.

Так, відсутність життєвих цілей пов'язана зі зростанням схильності до : девіантності та схильності до аддиктивних станів.

Саме на побудову довгострокових життєвих цілей та досягнення їх у межах соціальних норм мають спрямовуватися заходи соціальної та психологічної профілактики з метою попередження виникнення девіантності у підлітків.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

3.1 Аналіз сучасних підходів профілактики девіантності у підлітків

Розглянемо заходи для роботи з підлітками з аномальною поведінкою:

1. Профілактика – дії для запобігання/попередження небажаних явищ. Під профілактикою в соціальній роботі розуміють, в основному, науково обґрунтовані та своєчасні дії, спрямовані на: попередження можливих фізичних, психологічних чи соціокультурних станів підлітків, що належать до груп соціального ризику, підтримання, збереження та охорону нормального рівня життя та здоров'я дітей, сприяння досягненню соціально значущих цілей та розкриття внутрішнього потенціалу підлітків.

2. Втручання - невідкладна психологічна швидка допомога, призначена для відновлення людини до рівня адаптації та зменшення негативних наслідків травматичної події. Це дія позитивних змін, таких як негайний відхід із соціопатичної сім'ї, компанії, горе та втрата роботи, наслідки насильства чи розлучення тощо.

3. Соціальний контроль – механізми соціальної самоорганізації та самозбереження шляхом встановлення та підтримки нормативного порядку, усунення, нейтралізації чи мінімізації наслідків девіантної поведінки в цьому суспільстві. Основними методами соціального контролю є заохочення і покарання.

4. Корекція - Система заходів, спрямованих на виправлення поведінкових недоліків або відхилень, компенсуючи виявлені відхилення шляхом співпраці з його мікросоціальним середовищем.

Підходи до вибору профілактичних методик:

Інформаційний підхід: заснований на тому, що поведінка підлітків відхиляється від соціальних норм, тому що неповнолітні їх просто не розуміють. Тому основним напрямком роботи має бути інформування неповнолітніх про їх права та обов'язки, а також вимоги суспільства та

держави щодо відповідності встановленим соціальним нормам певної вікової групи, правових аспектів, клініко-біологічних наслідків аномальних звичок, а також інформування про шляхи і способи формування здорового способу життя.

Соціально-профілактичний підхід: заснований на виявленні, усуненні та нейтралізації причин і умов різних негативних явищ. Він передбачає: Навчання підлітків правилам і нормам гігієни з урахуванням статі та віку, Вивчення особливостей фізичного та психічного розвитку дітей під час перебування в дитячих установах, аналіз соціокультурних умов виховання дітей у конкретних мікросередовищах, соціальних середовищах (наприклад, в сім'ї, з однолітками, тощо.).

Медико-біологічний підхід: заснований на запобіганні можливих відхилень від соціальних норм шляхом цілеспрямованого лікування та профілактики різних психічних розладів (тобто патології на біологічному рівні) у людей.

Соціально-педагогічний підхід передбачає відновлення або корекцію якостей особистості девіантного підлітка, особливо його морально-вольових якостей.

Складові профілактичних заходів:

Виховний компонент – Підлітки повинні розуміти наслідки певних аномальних розладів поведінки та те, як вони впливають на життя та долю. Головна мета – навчити молодь розуміти й усвідомлювати те, що відбувається з людиною (з ким завгодно, можливо, не з нею) коли вона так чи інакше ненормально реагує на проблемну ситуацію. Цей розділ також містить знання про себе, розуміння своїх почуттів, емоцій, можливих способів роботи з ними, самообслуговування.

Психологічний компонент – коригує певні психологічні особливості особистості, які сприяють прояву аномальних поведінкових розладів. Працює з почуттям провини, страху, невпевненості в собі, проблемами відповідальності та прийняттям рішень.

Соціальний компонент – допомагає підліткам адаптуватися до умов навколишнього середовища, оволодіти навичками спілкування та вести здоровий спосіб життя.

Сучасні способи запобігання девіантності:

Різновидом сучасного підходу до боротьби з упередженістю є прийом емоційної образності. У ньому використовується образ улюбленого героя підлітка, молодого кумира або важливої людини. На малюнку підліток (в образі обраного героя) поступово стикається з різними ситуаціями і долає їх. Може поєднуватися з ігровою терапією, творчим самовираженням (малювання, драматизація).

Спосіб використання афоризмів. У малих групах обговоріть усі вислови відомих мислителів минулого щодо протиправної поведінки. Підлітки вибирають три улюблені вислови та пояснюють свій вибір. Виберіть твердження, з якими вони не згодні та прокоментуйте їх. Фахівці обговорюють з підлітками, суперечливі вислови та аналізують чому вони викликають таку реакцію у підлітків.

Дебати та рольові ігри. Ігри — це імітація реальної діяльності (робота, пізнання, спілкування тощо), спрямована на осмислення штучних умов соціальних відносин і корисних для суспільства норм поведінки.

Колаж - спосіб створення нових ілюстрацій з фрагментів журналів, газет, оголошень, брошур, календарів. Сприяє розвитку авторських навичок та компетенцій, розвитку навичок індивідуальної та колективної (групової) роботи, партнерства, заходів, ініціатив

Соціально значущі проекти — це комплексна форма молодіжної роботи, в якій учасники складають і захищають прогнози (проекти) майбутніх явищ, що сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних навичок, зосереджують увагу на речах, що мають суспільне значення.

Інтерактивний соціальний театр – це форма соціально-просвітницької профілактичної та корекційної роботи для девіантних підлітків, що дозволяє психотерапевтичним механізмам зосередити увагу на проблемах підлітка за

допомогою різноманітних інтерактивних методів і театральних прийомів, виявляючи та демонструючи найефективніші шляхи їх вирішення.

Тому для вирішення завдань формувального етапу нашого емпіричного дослідження ми пропонуємо розробку тренінгової програми профілактики девіантної поведінки, яка включає низку методів та методик спрямованих на цілеспрямовану корекцію тих особистісних характеристик, що були нами виявлені на констатуючому етапі дослідження у якості детермінант проявів девіантності у підлітків.

3.2 Розробка програми профілактики девіантності у підлітків через структурування життєвих перспектив.

З урахуванням результатів емпіричного дослідження та на основі проаналізованих теоретичних положень, ми розробили програму профілактики спрямовану на профілактику девіантності підлітків, що дає можливість знизити прояви девіантної поведінки серед молоді. Як нами було доведене у другому розділі на основі проведеного математико-статистичного аналізу, піддатність до девіантності у підлітків пов'язана з тенденціями до: низької цінності власного життя, перебування в адиктивних станах, низьким рівнем інтересу до життя, низьким рівнем задоволеності життям, наявністю агресивних тенденцій, надзвичайну враженість нон-конформістських тенденцій. Таким чином, на ці індивідуально-психологічні особистісні якості й мають спрямовуватися заходи соціальної та психологічної профілактики з метою попередження виникнення девіантної поведінки у молоді.

Ми очікуємо, що завдяки реалізації програми будуть отримані наступні зміни:

1. Підвищення рівня задоволеності життям та цінності власного життя;
2. Зниження рівня тенденцій перебування в адиктивних станах;

3. Підвищення прагнення до побудови довгострокових цілей та структурування життєвих перспектив .

Як і всі тренери груп психологічної підтримки чи тренінгових груп, тренери даної програми профілактики девіантності у підлітків повинні дотримуватись певних норм та правил.

Типовий етичний кодекс коучинга:

1. Конфіденційність. При визначенні правил роботи в корекційній програмі важливо наголосити на конфіденційності групової роботи. Необхідно пояснити, чому потрібна конфіденційність, а також труднощі, які виникають при реалізації. Як на початку, так і під час роботи в групі варто наголошувати на важливості збереження конфіденційності. Учасників слід попередити, якщо конфіденційність не може бути гарантована.

2. Поінформованість учасників про всі аспекти взаємодії під час проекту. На всіх етапах групової роботи учасники повинні бути проінформовані про деталі завдань, які вони виконуватимуть, і надати всю необхідну інформацію про професійну або експериментальну діяльність, яка буде представлена учасникам.

3. Цінність кожного учасника. Тренер повинен однаково рівно ставитись до всіх членів групи.

4. Ексклюзивні ділові відносини з кожним учасником і всією командою. Під час групової роботи та під час будь-якої подальшої професійної роботи ви повинні уникати будь-яких не ділових стосунків з будь-яким учасником. Крім того, не вносьте власні проблеми, теми та цінності в роботу групи.

5. Діяльність тільки в межах її компетенції. Дуже важливо уникати використання робочих навичок, якими не володіє тренер. Ці методи повинні використовуватися тільки під наглядом (професійним наглядом) експертів, які володіють цими методиками. Слід шукати можливості для консультації та нагляду, коли виникають проблеми та труднощі під час групової роботи, а також підвищувати їх професійну компетентність.

6. Учасники зобов'язані дотримуватися правил, прийнятих на першому етапі спільної роботи. Наприклад, не слід спостерігати за вживанням учасником алкоголю чи наркотиків «крізь пальці» до або під час роботи.

Пропозиції щодо організації роботи тренера:

1. Інформуйте членів команди про цілі, плани роботи та хід роботи в команді.

2. Надавати послуги персонального консультування на вимогу учасників

3. Важливою частиною групової роботи є вступна та заключна частина курсу:

- Не зосереджуйте увагу на якомусь одному члені групи;

- Дайте учасникам групи можливість на початку роботи поділитися своїми реальними досягненнями за період з останньої зустрічі;

- На початку кожної зустрічі дайте кожному учаснику можливість висловити свої очікування від нової зустрічі;

- підготуйте свої власні фрази для відкриття та закриття групових зустрічей;

- Продуктивним наприкінці групового заняття є те, щоб кожен учасник висловив власні результати, а потім тренер підсумовує ці результати та розповідає як учасники можуть використати матеріал та результати, отримані на занятті, на практиці.

4. Стиль керівництва групою також відіграє важливу роль в успіху групової роботи.

Існує авторитарний стиль, який характеризується домінуванням груп, і демократичний стиль, що дозволяє учасникам вільно обговорювати питання.

Найефективнішим є демократичний стиль колективного керівництва, але авторитаризм іноді використовується, особливо коли:

1) Структура завдань групи сувора;

2) Коли члени групи перебувають у сильному стресі;

3) Коли члени групи не розуміють динаміку групи, тобто коли вони не мають точного і повного розуміння того, що відбувається

До основних методів роботи у розробленій нами програмі профілактики девіантності у підлітків можна віднести:

- 1 Дебати
- 2 Мозковий штурм
- 3 Психодрама
- 4 Групова дискусія
- 5 Рольові ігри
- 6 Соціальний театр

Структура програми. Програма включає в себе 7 занять. Тривалість одного заняття близько 1-ї години. Загальна кількість часу – 7 годин. Періодичність проведення занять – раз на тиждень. Форма проведення психокорекційної програми – тренінг.

Кількість учасників в одній групі – 12-15 осіб.

Мета програми: профілактика девіантності у підлітків.

Очікувані результати:

- зниження рівня тенденцій перебування в адиктивних станах;
- зниження рівня агресивних тенденцій;
- нормалізація рівня задоволеності власним життям;
- формування навичок постановки життєвих цілей;
- зниження загального рівня девіантної поведінки;
- стабільна адекватна поведінка;
- мотивація до самовдосконалення особистості.

Завдання, що впливають із мети програми:

1. Розвиток навичок структурування життєвих перспектив.
2. Підвищення рівня цінності життя.
3. Зниження рівня девіантної поведінки.
4. Формування цінностей, що знаходяться у межах соціальних норм.
5. Навчання способів ефективної поведінки в різних життєвих ситуаціях.

Кожне заняття тренінгу складається з трьох частин - розминки, основного змісту та рефлексії:

1. Розминка включає вправи, які допомагають активізувати учасників групи, створюють невимушену та дружню атмосферу, підвищують згуртованість групи та готують основний матеріал для заняття.

2. Основний зміст включає такі форми: міні-лекції, ігри, мозковий штурм, групові дискусії, психотехнічні вправи та завдання, які допомагають зрозуміти й засвоїти тему цього уроку та досягти цілей цього уроку.

3. Рефлексія передбачає обмін думками, враженнями та почуттями між учасниками щодо предмету курсу. Він проводиться в кінці кожного заняття. Навчання має працювати «тут і зараз» з безпосередніми почуттями та відчуттями: підлітки розвивають здатність слухати інших, що є важливою частиною емпатії.

Пропонується орієнтовна структура сесій:

Перша сесія «Знайомство».

Має на меті пояснити цілі та завдання, основні принципи та параметри групової роботи, а також прояснити очікування учасників тренінгу щодо майбутньої роботи. Включає в себе теоретичну та практичну частини: теоретична – це пояснення правил взаємодії у групі, а також цілей та завдань роботи. Практична - вправи, спрямовані на знайомство, формування довірчої атмосфери у групі, налагодження контакту з учасниками.

Мета: самовизначення членів групи й визначення групою цілей своєї роботи; актуалізація внутрішньої готовності до змін і самозмін; створення в групі атмосфери психологічної безпеки, яка б сприяла самопізнанню і самовиявленню.

Друга сесія «Профілактика девіантності».

Мета: Визначення поняття девіантності, зрозумілою мовою для підлітків, допомогти підліткам зрозуміти негативність цього явища. Включає в себе теоретичну та практичну частину тренінгу. Теоретична – це доступне пояснення значення девіантності, обговорення впливу девіантності на життя

підлітків, обговорення різних видів девіантності. Практична частина виконання вправ спрямованих на усвідомлення наслідків девіантності.

Третя сесія «Позитивні звички».

На минулій сесії ми розглянули поняття девіантної поведінки, на цьому тренінгу ми розглянемо поняття соціальних норм, очікувань та установок, а також поговоримо про корисні соціальні звички це і буде теоретичною частиною тренінгу, практичні вправи будуть спрямовані на закріплення соціальних норм та усвідомлення важливості корисних соціальних звичок.

Мета: Визначити та розглянути поняття соціальних норм, допомогти підліткам зрозуміти важливість цього явища. Окреслити та сформувані культуру корисних соціальних звичок

Четверта сесія «Життя важливе.».

Мета: допомогти підліткам зрозуміти цінність власного життя, віднайти життєві ресурси, сформувані позитивне відношення до майбутнього.

П'ята сесія «Цілепокладання.».

Мета: навчити підлітків будувати довгострокові життєві цілі, які будуть корисними для їх майбутнього.

Шоста сесія «Самовдосконалення.».

Мета: Обговорити та пояснити шляхи самовдосконалення, якими підліток зможе самостійно володіти після тренінгів.

Сьома сесія «Загальна рефлексія. Підсумки.».

Мета: Провести загальну рефлексію та підбити підсумки участі у програмі, визначити отримані у ході програми результати для кожного з учасників.

№з/п заняття	Назва вправи	Час проведення
Заняття№1 «Знайомство»	1. Привітання з учасниками тренінгу та презентація програми тренінгу для учасників	8 хвилин
	2. Ознайомлення з правилами групової взаємодії	10 хвилини
	3. Вправа «Моє ім'я»	10 хвилин

	4. Вправа «Я ніколи не»	10 хвилин
	5. Вправа «2 правди, 1 не правда»	10 хвилин
	6. Рефлексія «опиши одним реченням»	8 хвилин
	7. Прощання	3 хвилин
Заняття №2 «Профілактика девіантності»	1. Привітання	3 хвилин
	2. Криголам «Годинник».	6 хвилини
	3. Міні-лекція.	10 хвилин
	4. Вправа «Комікси»	15 хвилин
	5. Вправа «Як стримати агресію».	5 хвилин
	6. Вправа «Кодекс хорошої поведінки»	10 хвилин
	7. Рефлексія «закінчи речення»	8 хвилин
	8. Прощання	2 хвилин
Заняття №3 «Позитивні звички»	1. Привітання	2 хвилин
	2. Бесіда, Міні-лекція	15хвилин
	3. Вправа «Асоціації»	6 хвилин
	4. Вправа «Коло причин»	5 хвилин
	5. Рухлива гра «Межа»	7 хвилин
	6. Вправа «Мозковий штурм»	5 хвилин
	7. Рефлексія «Відкритий мікрофон»	10 хвилин
	8. Прощання	2 хвилини
Заняття №4 «Життя цінне»	1. Привітання	2 хвилин
	2. Бесіда та міні-лекція	15 хвилин
	3. Вправа «Афоризми».;	10 хвилин
	4. Вправа «Колаж».;	10 хвилин
	5. Вправа «А якщо?».;	7 хвилин
	6. Рефлексія «Лист».	10 хвилин
	7. Прощання	2 хвилини
Заняття №5 «Цілепокладан ня»	1. Привітання з учасниками	3 хвилини
	2. Інформація Міні-лекція	10 хвилин
	3. Вправа «Дебати».	15 хвилин
	4. Вправа «Якби я міг ...».	5 хвилин
	5. Вправа «Карта майбутнього».	20 хвилин
	6. Рефлексія «Сходи успіху».	7 хвилин
	7. Прощання	2 хвилини
Заняття №6 «Самовдоскона лення»	1. Привітання учасників	3 хвилини
	2. Міні-лекція	10 хвилин
	3. Вправа «Соціальний театр»	45 хвилин

	4. Рефлексія «Відкритий мікрофон».	15 хвилин
	5. Прощання	2 хвилин
Заняття №7 «Загальна рефлексія »	1. Привітання	2 хвилин
	2. Міні лекція «Підсумки».	6 хвилин
	3. Вправа «Я йду і беру з собою».	10 хвилин
	4. Вправа «Ватман».	7 хвилин
	5. Вправа «Лист у майбутнє».	10 хвилин
	6. Прощання, подяки	3 хвилини

По закінченню проведення тренінгових занять проводиться заключна зустріч. В ході останньої зустрічі проводиться заключне тестування за використаними методиками вхідного тестування для порівняння змін та зрушень, які відбулися у процесі профілактичної програми. Також в ході останньої зустрічі проводяться індивідуальні бесіди з учасниками та обговорюються в групі враження від всіх зустрічей.

На жаль через війну на території України нам не вдалось провести ретест з використанням психодіагностичних методик, які використовувалися перед початком формувального експерименту.

Висновки до розділу 3

У сучасних підходах до профілактики девіантності у підлітків, використовують наступні методики: превенція, соціальний контроль, втручання та корекція.

Для реалізації поставленої мети розробки програми профілактики девіантності у підлітків ми обрали тренінговий підхід. Заходи соціальної та психологічної профілактики з метою попередження виникнення девіантності у підлітків мають спрямовуватися на виявлені нами у ході констатувального

експерименту психологічні якості, зокрема: тенденції до аддиктивних станів, схильність до девіантної поведінки, низька цінність власного життя, низький рівень досягання цілей, низький рівень задоволеності життям та ін. З урахуванням результатів емпіричного дослідження та на основі проаналізованих теоретичних положень, ми розробили програму профілактики спрямовану на гармонізацію відповідних сфер, що дає можливість знизити вразливість підлітків до девіантності.

Програма профілактики девіантності у підлітків включає в себе 7 занять загальним обсягом 7 годин. Ми очікуємо, що завдяки реалізації програми будуть отримані наступні зміни:

1. Підвищення рівня задоволеності життям та цінності власного життя;
2. Зниження рівня тенденцій перебування в адиктивних станах;
3. Підвищення прагнення до побудови довгострокових цілей та структурування життєвих перспектив .

Навіть, якщо відбудуться незначні зміни це підтвердить ефективність запропонованої програми і дозволить стверджувати, що у подальшому, при широкому запровадженні та систематичному інтенсивному застосуванні даного тренінгу можна прогнозувати більш суттєві позитивні зміни у поведінці підлітків, а також профілактики девіантності у підлітків у системі соціальної роботи.

ВИСНОВКИ

1. На основі проведеного теоретичного аналізу нами доведено, що проблема девіантності підлітків є актуальною. Ми встановили, що найбільше до негативної поведінки схильні саме підлітки, тому що підлітковий вік вважається - найскладнішою з усіх стадій розвитку дитини.

2. Проблему девіантності у підлітків слід розглядати у таких аспектах: а) психологічний, б) соціальний, в) педагогічний.

3. Емпіричне дослідження підтвердило висунуту гіпотезу про те, що в усередненому профілі представників девіантності присутні наступні найбільш виражені характеристики: низька цінність власного життя, низький рівень задоволеності життям, високий рівень тенденцій до адиктивних станів, агресивна поведінка, схильність до аутоагресії.

4. Проведений кореляційний аналіз продемонстрував вагомі зв'язки девіантності у підлітків з низьким потенціалом до структурування життєвих цілей

Отже низький рівень усвідомлення життєвих цілей пов'язаний зі зростанням схильності до девіантності, різних адикцій та низької цінності власного життя.

Саме на ці виявлені у ході констатувального етапу дослідження індивідуально-психологічні особистісні якості й мають спрямовуватися заходи соціальної та психологічної профілактики з метою попередження виникнення девіантності у підлітків.

6. З урахуванням результатів констатувального етапу емпіричного дослідження та на основі проаналізованих теоретичних положень, ми розробили програму профілактики спрямовану на профілактику девіантності підлітків та гармонізацію їх життєвих цілей, що дає можливість знизити вразливість когось чомусь. Програма профілактики девіантності у підлітків складається з 7 сесій загальним обсягом 7 годин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. М. : Мысль, 1991. 299
2. Адаменко О. О. Підготовка майбутніх соціальних працівників до використання проектної технології для профілактики девіантної поведінки підлітків // Молодий вчений. – 2017. – №. 4. – С. 90-93.
3. Александров Д., Охрименко І. Стаття “Психологічні особливості особистісного дисонансу підлітків у сфері реального та ідеального Я-образу.”
4. Андрусин Р. М. Сучасний стан профілактики девіантної поведінки підлітків. – 2019.
5. Будинайте Г.Л., Корнилова Т.В. Личностные ценности и личностные предпочтения субъекта // Вопросы психологии. 1993. № 3. С. 99–105.
6. Буковська О. О. Психологічні особливості усвідомлення життєвого досвіду підлітками з неблагополучних родин. – 2010.
7. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи. – 2016.
8. Бурлай І. А. Аналіз та профілактика девіацій у підлітковому віці.
9. Бушай І. М. Психологічні особливості розвитку " Я-образу" акцентуєваних підлітків. – 2000.
10. Володарська Н. Д. Технології допомоги психолога в освоєнні підлітками життєвих і соціальних ролей: нарративний підхід // Природа дитинства у вимірах герменевтики і нарративу. – 2016. – С. 200-210.
11. Волошенко М. О. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки. – 2016.
12. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах.–Ч. II. Практична частина. – 2016.

13. Гладкевич М. Дослідження гендерних особливостей самоусвідомлення та ставлення підлітків до побудови життєвих планів //Проблеми гуманітарних наук. Серія: Психологія. – 2018. – №. 43. – С. 64–75-64–75.
14. Діхтяренко С. Ю. Методика роботи шкільного психолога щодо профілактики девіантної поведінки у підлітків //Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологія. – 2018. – №. 1.
15. Замашкіна О. Д. Роль арт-терапевтичної роботи з підлітками, схильними до девіації. – 2019.
16. Коваленко В. О., Штифурак В. Є. Вплив самооцінки в підлітковому віці на подальші життєві перспективи //Науково-практична конференція. Львів. – С. 26-27.
17. Лобанова А. С., Калашнікова Л. В. Робота з підлітками-девіантами: соціологічний та психологічний аспекти: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – 2017.
18. Луцик Г. О. Напрямки роботи соціальних педагогів з профілактики девіантної поведінки підлітків //Психологія: реальність і перспективи. – 2015. – №. 4. – С. 160-163.
19. Максим О. В., Рябовол Т. А. Особливості часової перспективи підлітків та її вплив на розвиток смисложиттєвих орієнтацій //Актуальні проблеми психології. – 2019. – Т. 19. – №. 11. – С. 258-274.
20. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / под ред. Д.А. Леонтьева. М. : Смысл, 2004.
21. Орловська К. О., Орловская К. А. Психологічні особливості життєвих перспектив підлітків, які виховуються в різних соціальних умовах : дис. – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені КД Ушинського, 2008.
22. Павалакі О. М. Система соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків : дис. – 2022.

23. Ребуха Л. З. Застосування копінг-стратегій у подоланні девіацій в осіб підліткового віку //Вісник Національного університету оборони України. – 2013. – №. 3. – С. 290-295.
24. Рева М. М. Особливості життєвої перспективи в підлітковому та юнацькому віці //Психологія і особистість. – 2015. – №. 2 (1). – С. 126-139.
25. Рябовол Т. А. Часова перспектива– умова розвитку функції прогнозу в старшому підлітковому віці //Актуальні проблеми психології. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – 2018. – Т. 17. – №. 11. – С. 182-199.
26. Савельєва Н. М. Соціальна профілактика девіантної поведінки. – 2016.
27. Самойлов А. М. Пріоритети та технології педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків //Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2015. – №. 41. – С. 134-139.
28. Сьомкіна І. С. Можливості творчої колективної діяльності в профілактиці девіантної поведінки підлітків. – 2020.
29. Терещенко Л. А. Девіантна поведінка підлітків як соціально-педагогічна проблема //Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені ГС Костюка. – 2013. – Т. 10. – С. 675-683.
30. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. М. : Педагогика, 1986. Т. 1. 406 с.
31. Чуйко О. Переживання часу як чинник формування життєвих перспектив студентів в умовах суспільної нестабільності //Збірник наукових праць: психологія. – 2016. – №. 21. – С. 50-58.
32. Яновська Т. А., Когут І. В. Особливості ціннісно-сміслової сфери підлітків.
33. Akers R. L. et al. Social learning and deviant behavior: A specific test of a general theory //Contemporary masters in criminology. – 1995. – С. 187-214.
34. Allen J. P. et al. The two faces of adolescents' success with peers: Adolescent popularity, social adaptation, and deviant behavior //Child development. – 2005. – Т. 76. – №. 3. – С. 747-760.

35. Ayubi S. A. The phenomenal of adolescent deviant behavior students in school at Genteng City Distric Banyuwangi East Java //IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – IOP Publishing, 2020. – T. 485. – №. 1. – C. 012062.
36. Bertok E. et al. Parental control of teenagers in primary and high school and related deviance //Revija za kriminalistiko in kriminologijo. – 2012. – T. 63. – №. 4. – C. 311-320.
37. Cheng J. The Effect Factor for Students' Deviant Behavior //The Journal of Human Resource and Adult Learning. – 2012. – T. 8. – №. 2. – C. 26.
38. Concepcion L., Nales-Torres M., Rodriguez-Zubiaurre A. The Relationship between Videogame Use, Deviant Behavior, and Academic Achievement among a Nationally Representative Sample of High School Seniors in the United States //American Journal of Educational Research. – 2016. – T. 4. – №. 16. – C. 1157-1163.
39. Epstein J. S., Pratto D. J., Skipper Jr J. K. Teenagers, behavioral problems, and preferences for heavy metal and rap music: A case study of a southern middle school //Deviant Behavior. – 1990. – T. 11. – №. 4. – C. 381-394.
40. Hanimoglu E. Deviant Behavior in School Setting //Journal of Education and Training studies. – 2018. – T. 6. – №. 10. – C. 133-141.
41. Hays R. D., Ellickson P. L. Associations between drug use and deviant behavior in teenagers //Addictive Behaviors. – 1996. – T. 21. – №. 3. – C. 291-302.
42. Humphrey J. A., Schmalleger F. Deviant behavior. – SAGE Publications, 2019.
43. Massey J. L., Krohn M. D. A longitudinal examination of an integrated social process model of deviant behavior //Social Forces. – 1986. – T. 65. – №. 1. – C. 106-134.
44. Novita E., Warsono W., Wisnu W. Discourse on adolescent deviant behavior on social media Facebook: Indonesian youth group caption //International Journal for Educational and Vocational Studies. – 2020. – T. 2. – №. 10.
45. Pearson A. D. Media Influence on Deviant Behavior in Middle School Students : дис. – University of North Carolina at Wilmington, 2006.

46. Robins, C. J., Keng, S. L., Ekblad, A. G., & Brantley, J. G. (2012). Effects of mindfulness-based stress reduction on emotional experience and expression: A randomized controlled trial. *Journal of Clinical Psychology*, 68 (1), 117-131.
47. Simons R. L., Miller M. G., Aigner S. M. Contemporary theories of deviance and female delinquency: An empirical test // *Journal of Research in Crime and Delinquency*. – 1980. – T. 17. – №. 1. – C. 42-57.
48. Stone, J. (2003). Self-consistency for low self-esteem in dissonance processes: the role of self-standards. *Personality and Social Psychology Bulletin*, Jul, 29 (7), 846-858.
49. Van der Velden, F., Brugman, D., Boom, J., Koops, W. (2010). Moral cognitive processes explaining antisocial behavior in young adolescents. *International Journal of Behavioral Development*, 34 (4), 292-301.
50. Walker D. A., Holtfreter K. Teen pregnancy, depression, and substance abuse: The conditioning effect of deviant peers // *Deviant Behavior*. – 2021. – T. 42. – №. 3. – C. 297-312.